

Identifying evidence-based methods to effectively combat discrimination of the Roma in the changing political climate of Europe

Národná správa WP 3 “Politický diskurz”

TÉMY, ZDROJE A MOŽNÉ DÔSLEDKY POLITICKÉHO DISKURZU O RÓMOCH: SLOVENSKO

výskum zrealizoval Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

www.kvsbk.sav.sk

v rámci projektu DG JUST PolRom

(808062—PolRom—REC-AG-2017/REC-RDIS-DISC-AG-2017)

Autorka a autor správy:

Barbara Lášticová, Miroslav Popper

kontakt: barbara.lasticova@savba.sk

Hlavné zistenia

- Politickému diskurzu o Rómoch v roku 2018 dominovali témy potlačania kriminality v rómskych osadách a neprimeraného policajného zásahu v rómskej osade Budulovská v Moldave nad Bodvou z roku 2013.
- V textoch reprezentujúcich tieto mediálne udalosti boli nositeľmi negatívneho (tzv. pseudopaternalistického) politického diskurzu predovšetkým predstavitelia silových rezortov (vrátane vtedajšieho ministra vnútra) a polície, poslanci extrémistických a antisystémových opozičných strán, ale aj poslanci vládnych strán SMER a SNS, či vtedajší premiér.
- Témami, ktoré sa spájali s pozitívnym politickým diskurzom o Rómoch (paternalistickým, ale aj spojeneckým), boli školská inklúzia a integrácia Rómov na trhu práce a oslavy pamätného dňa rómskeho holokaustu.
- Nositeľmi pozitívneho politického diskurzu boli predovšetkým prezident, ministerka spravodlivosti, vládny splnomocnenec pre rómske komunity, verejná ochrankyňa práv, poslanci a poslankyne demokratickej opozície a predstavitelia občianskej spoločnosti.
- V prípade negatívneho diskurzu okolo návrhu zákona o potlačaní kriminality rómskych osád a policajného zásahu v rómskej osade v Moldave nad Bodvou boli Rómovia konštruovaní v pozícii pasívneho objektu, bolo im upierané aktérstvo.
- Nositelia negatívneho politického diskurzu konštruovali Rómov ako príslušníkov nečlenskej skupiny (“oni”) a zdôrazňovali potrebu kontrolovať a disciplinovať ich, keďže ich opisovali inherentne odlišných od majority svojou mentalitou aj spôsobom života.
- Prezentovanie kriminality ako esenciálnej charakteristiky Rómov silové rezorty používali na legitimizovanie násilia voči Rómom.

Cieľ

Výskum prezentovaný v tejto správe prebiehal v rámci riešenia projektu DG Justice PolRom, ktorý skúma vzťahy medzi politickým diskurzom, anticiganizmom a kolektívnou akciou zameranou v prospech respektíve v neprospech Rómov.

Nadväzoval na zistenia z reprezentatívneho prieskumu projektu (Poslon, Láštiová, Popper, Hargašová a Belán, 2020), ktoré ukázali, že ľudia na Slovensku vo všeobecnosti považujú za prijateľnejšie, keď politici hovoria o Rómoch negatívne a nepriateľsky, než keď o nich hovoria pozitívne – napríklad keď tvrdia, že ľudia majú Rómom pomáhať, alebo keď tvrdia, že Nerómovia by sa mali s Rómami spojiť v boji proti diskriminácii. Zároveň sme v reprezentatívnom prieskume zistili, že respondenti nerozlišujú medzi tzv. spojeneckým a paternalistickým politickým diskurzom, ktoré považujú za rovnako pozitívne. Zatiaľ čo ten prvý hovorí, že Nerómovia sa majú postaviť proti diskriminácii spolu s Rómami, ten druhý tvrdí, že Rómovia sú odkázaní na pomoc väčšiny, keďže im chýba potrebné aktérstvo a sami nedokážu presadzovať svoje potreby a práva. Ďalej sme zistili, že hoci respondenti vnímajú, že spoločenské normy na Slovensku schvaľujú negatívne postoje a emócie týkajúce sa Rómov (zrejme preto, že ich vnímajú ako morálne opodstatnené), nevnímajú existenciu diskriminačného správania voči Rómom na Slovensku. Dáta z reprezentatívneho prieskumu napokon ukázali, že 80% Slovákov sa stotožňuje s predstavou, že Rómovia majú na Slovensku nezaslúžené výhody a takmer dve tretiny Slovákov sa stotožňujú s otvorene negatívnymi stereotypmi o Rómoch, ako je napríklad to, že sú leniví a kradnú. Tieto dva typy stereotypov sme nazvali anticiganizmus.

Cieľom výskumu prezentovaného v tejto správe bolo preto explorovať, ako boli konštruovaní Rómovia v politickom diskurze na Slovensku v roku 2018. Analýza diskurzu má za hlavný cieľ ukázať, akým spôsobom sú konštruovaní Rómovia ako príslušníci členskej (“my”) resp. nečlenskej skupiny (“oni”) a akým spôsobom politici a verejní činitelia legitimizujú respektíve delegitimizujú diskrimináciu Rómov vo verejnom priestore.

Metóda

Dáta

Texty zahrnuté do analýzy boli vybrané na základe monitoringu tlače za rok 2018, ktorý pre projekt PolRom uskutočnila spoločnosť Monitora.sk v marci 2019. Korpus dát pozostával z článkov publikovaných v roku 2018 v online verziách najčítanejších respektíve mienkotvorných slovenských denníkov a spravodajských portálov: sme.sk, aktuality.sk, čas.sk, pravda.sk, dennikn.sk. Do analýzy sme zaradili aj články publikované na portáli hlavn spravvy.sk, ktorý možno označiť za konšpiračný spravodajský portál s vysokou čítanosťou. Čítanosť sme určovali na základe dát z AIM monitor-u z marca 2019 (<https://archiv.aimmonitor.sk/>). Zároveň bolo našim cieľom zachytiť také denníky, ktoré pokrývajú čo najširšie ideologické spektrum, bulvárne aj mienkotvorné denníky.

Kľúčovými slovami pre vyhľadávanie relevantných článkov boli Róm/Rómovia, mená najvýznamnejších relevantných politikov a verejných činiteľov (napr. Robert Kaliňák, Robert Fico, Andrej Kiska, Ábel Ravasz), respektíve názvy relevantných verejných funkcií (napr. premiér, prezident, minister vnútra, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, starosta). Do analýzy

sme zaradili len spravodajské žánre a rozhovory, z analýzy boli naopak vyradené komentáre, správy z oblasti športu (kde sa napríklad hovorilo o rómskych futbalistoch, ktorí hrajú v miestnych futbalových kluboch) či kultúry (ktoré sa týkali informovania o koncertoch či výstavách rómskych umelcov). Do analýzy boli takisto zaradené len tie texty, ktoré obsahovali priamu citáciu respektíve parafrázu vyjadrení politikov a verejných činiteľov. V tejto správe sa dominantne venujeme analýze diskurzu politikov a verejných činiteľov, a nie všetkých postáv, ktorých hlasy zazneli v analyzovaných článkoch.

Metóda analýzy

Na základe kvantitatívnej analýzy spoločnosti Monitora.sk sme identifikovali kľúčové momenty, kedy v analyzovaných denníkoch kulminoval počet zmienok o Rómoch, a ktoré súvisia s určitými udalosťami, ktoré boli v daných okamihoch v médiách v súvislosti s Rómami dominantne tematizované. Tieto momenty sú zobrazené v grafe 1.

Texty boli následne manuálne kódované podľa valencie politického diskurzu citovaného v texte zoči-voči Rómom (negatívny, pozitívny, neutrálny). Texty boli takisto kódované z hľadiska toho, akí aktéri v nich vystupujú (zástupcovia štátu, zástupcovia mimovládnych organizácií, samotní Rómovia a Rómky) a či sú nositeľmi negatívneho diskurzu, pozitívneho diskurzu alebo zastávajú neutrálnu pozíciu. Zamerali sme sa tiež na časovú a priestorovú dimenziu toho, akým spôsobom politici a verejní činitelia hovoria o Rómoch: t. j. či spomínané udalosti prezentujú ako lokálny, národný, či európsky problém, a či ich prezentujú aj v historickom kontexte alebo je postavenie Rómov z historického kontextu vytrhnuté. V kvalitatívnej analýze sme sa následne prostredníctvom použitia prvkov kritickej diskurzívnej analýzy zamerali na to, akým spôsobom relevantní politickí aktéri konštruujú kategóriu Rómovia, akým spôsobom a na základe akých argumentov vyčleňujú (“oni”) resp. začleňujú (“my”) Rómov do členskej skupiny a z akej pozície, t.j. či je ich cieľom posilniť existujúce mocenské vzťahy respektíve spochybníť ich.

V nasledujúcom texte sa dominantne zameriavame na výsledky kvalitatívnej analýzy, ktoré ukazujú, akým spôsobom politici či verejní činitelia hovoria o probléme diskriminácie Rómov na Slovensku a ako ju legitimizujú respektíve delegitimizujú.

Výsledky

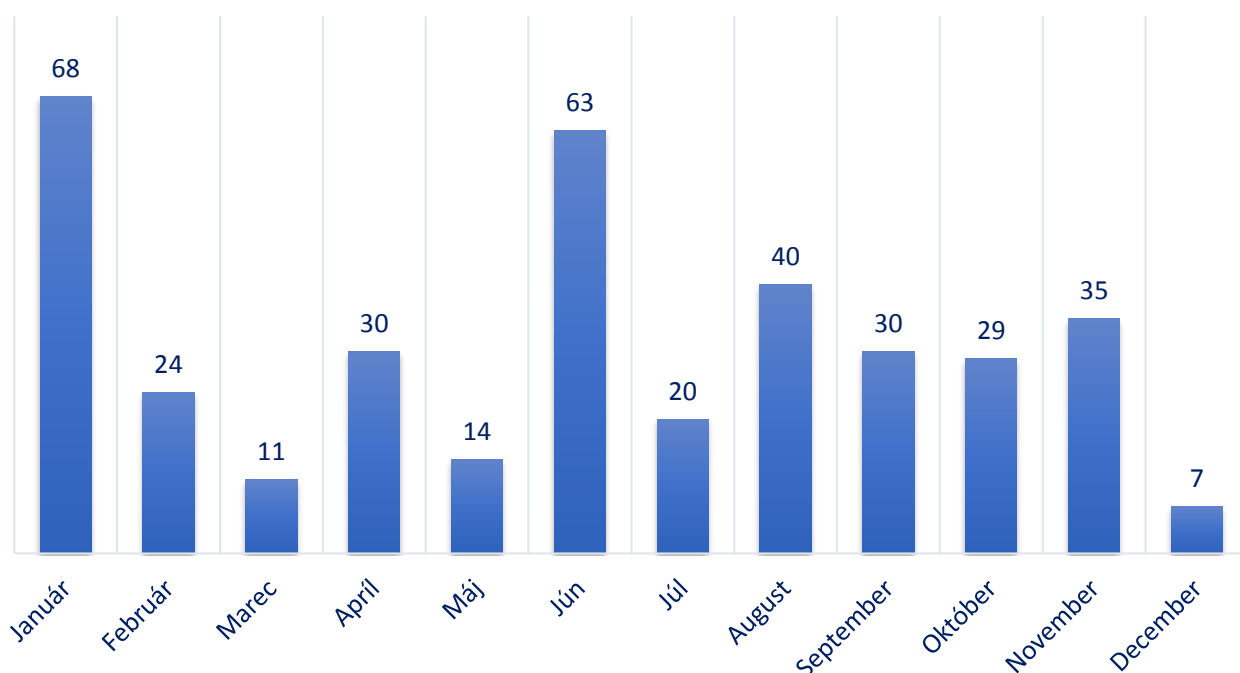
Do prvotnej kvantitatívnej analýzy bolo zaradených 371 článkov, ktoré obsahovali požadované kľúčové slová. Najviac ich bolo identifikovaných v denníku SME (N=86 na sme.sk, N=42 v regionálnych vydaniach ako napr. spis.korzar.sme.sk), potom v Hlavných správach (N=70), Denníku N (N=65), Aktualitách (N=45), Pravde (N=38) a najmenej v Novom čase (N=25).

Keďže množstvo textov (predovšetkým v Hlavných správach a Novom čase) bolo priamo prevzatých z tlačových agentúr, citácie politikov a príklady politického diskurzu sa v jednotlivých denníkoch opakovali. Aj preto sa napríklad texty o Rómoch v Hlavných správach len v malej miere odlišovali od textov v iných denníkoch, a to len na úrovni perexu alebo jednej vety, napríklad vo forme otázky, ktorá naznačovala kritický postoj denníka voči Rómom, alebo krátkeho kritického komentára citovaných vyjadrení politikov. V tejto správe však neporovnávame ako určité udalosti konštruovali jednotlivé denníky, zameriavame sa len na typické inštanície politického diskurzu, ktoré sme identifikovali naprieč celým korpusom dát.

Graf 1 zobrazuje počet článkov v sledovaných denníkoch v jednotlivých mesiacoch roku 2018. V tomto období došlo k trom výraznejším nárastom počtu článkov oproti priemeru:

- v januári 2018 (68 článkov), kedy boli medializované témy ako zákon o potláčaní kriminality v rómskych osadách či rómska reforma;
- v júni 2018 (63 článkov) kedy boli medializované témy ako policajný zásah v Moldave nad Bodvou v r. 2013, školská inklúzia Rómov;
- v auguste 2018 (40 článkov) kedy boli medializované témy ako obeť rómskeho holokaustu a integrácia Rómov na trhu práce.

Najmenej zmienok (N=7) bolo v decembri.

Graf 1: Počet identifikovaných článkov o Rómoch v sledovaných denníkoch v januári-decembri 2018

Do kvalitatívnej analýzy sme napokon zaradili len 245 článkov, pričom sme vyradili:

- identické články, ktoré boli v analyzovaných médiách uverejnené viackrát (to bol najmä prípad sme.sk a regionálnych vydaní denníka SME);
- tie, ktoré sa síce týkali Rómov, avšak neobsahovali priame citácie či parafrázy politického diskurzu, ale len zmienky o politikoch;
- tie, ktoré obsahovali len odkaz na relevantný článok a preto sa automaticky dostali do korpusu dát, hoci sa priamo netýkali Rómov a politického diskurzu.

Politický diskurz spojený s Rómami sa v sledovanom období vo finálnom dátovom korpuse vyskytoval najviac v denníku SME (N=72 relevantných článkov), najmenej relevantných článkov publikoval bulvárny Nový čas (N=14).

V nasledujúcej kvalitatívnej analýze sa budeme venovať 4 kľúčovým témam, ktoré sme identifikovali na základe kvantitatívnej analýzy. Sú nimi:

1. návrh zákona o potláčaní kriminality rómskych osád;

2. Moldava nad Bodvou – neprimeraný zásah polície v rómskej osade Budulovská v roku 2013;
3. inklúzia Rómov;
4. pamätný deň rómskeho holokaustu.

Uvedené témy sme zvolili preto, že jednak dominovali mediálnej reprezentácii Rómov v určitých obdobiach (najmä 1. a 2.) a/alebo kontrastujú s dominantnými negatívnymi reprezentáciami Rómov v slovenskej spoločnosti (3. a 4.).

1. Prípád návrhu zákona o potláčaní kriminality rómskych osád

Na tlačovej konferencii dňa 11. 1. 2018 minister vnútra Robert Kaliňák a policajný prezident Tibor Gašpar oblečení do policajných viest prezentovali návrh zákona o potláčaní kriminality rómskych osád. Opatrenia sa podľa R. Kaliňáka týkali tzv. *“otravujúcej kriminality”*, zvýšenia kompetencií polície tak, aby mohol policajt zakročiť pri narúšaní verejného poriadku, aby policajti mohli zabavovať Rómom veci či zakázať vstup na niektoré miesta. Minister ďalej plánoval zaviesť integrované policajné oddelenia s vyšším počtom policajtov, ktoré budú zodpovedné za situáciu v príslušnej osade, pričom ich súčasťou by bol kamerový systém. Ďalej sa mali zaviesť občianske hliadky financované zo zdrojov ministerstva, vytvoriť nová štatistika rómskej kriminality a vytvoriť sieť podporných pracovísk, ktoré mali riešiť sociálnu situáciu a výchovu rómskych detí. Minister tiež navrhoval, aby policajti mohli zaistiť majetok obyvateľov rómskych osád, napríklad ako náhradu finančného trestu. Zákon o potláčaní kriminality rómskych osád mal zahŕňať aj úpravy Zákona o policajnom zbore, Zákona o priestupkoch, Trestného zákona a v ďalších právnych normách sa mal dotýkať aj sociálnej a zdravotnej oblasti. Vtedajší minister vnútra Kaliňák nevylučoval ani úpravy ústavy. Navrhoval do nej zakotviť, aby bol nárok na vyplatenie sociálnej dávky podmienený napríklad riadnou školskou dochádzkou alebo zabezpečením zdravotnej starostlivosti detí.

Zákon však po kontroverznej debate, ktorú vyvolal, napokon nebol prijatý. Po vražde investigatívneho novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice vo februári 2018 minister Kaliňák rezignoval na svoju funkciu a nová ministerka vnútra v presadzovaní tejto agendy už nepokračovala. O tejto udalosti sa preto v analyzovaných denníkoch písalo najmä v januári 2018.

Korpus týkajúci sa návrhu zákona o potláčaní kriminality v rómskych osadách obsahuje 44 článkov. Všetky denníky pokrývali kontroverziu v televíznej debate medzi ministrom Kaliňákom a opozičnou poslankyňou Luciou Nicholsonovou, pričom opakovane používali tie isté citáty. Značnú pozornosť články venovali aj kritike návrhu zákona zo strany Európskeho centra pre práva Rómov. Všetky články boli voči Rómom skôr negatívne, keďže sa dominantne zameriavali na represívne opatrenia prezentované nositeľmi negatívneho politického diskurzu, avšak zakaždým obsahovali aj hlas druhej strany - nositeľov pozitívneho diskurzu, ktorý tieto opatrenia kritizoval.

Postavy

Štátne a verejné inštitúcie reprezentovalo v textoch 21 postáv. Nositeľov negatívneho diskurzu (N=12) zastupovali predstavitelia silových rezortov a zložiek. Bol medzi nimi minister vnútra, viacerí predstavitelia polície vrátane policajného prezidenta, poslanci extrémistických (ĽSNS) či antisystémových (Sme rodina) strán zastúpených v parlamentnej opozícii, ale aj vtedajší premiér Fico či poslanci koalíčných strán Smer a SNS. Nositeľov pozitívneho diskurzu (N=9) reprezentovala ministerka spravodlivosti Lucia Žitňanská, vtedajší splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity (Ábel Ravasz) aj jeho predchodca (Peter Polák), prezident Andrej Kiska,

starosta obce Spišský Hrhov Vladimír Ledecký, ktorý aktívne podporoval integráciu Rómov vo svojej obci, ako aj viacerí opoziční poslanci (napr. SAS, KDH), či parlamentná opozícia ako kolektívna postava.

Neštátnych aktérov reprezentovali predseda Európskeho centra pre práva Rómov, zástupcovia mimovládnych organizácií (Rómovia aj Nerómovia), ale aj experti: hlavný autor Atlasu rómskych komunít A. Mušinka a sociológ M. Slosiarik.

V textoch okrem niekoľkých rómskych aktivistov a bývalého splnomocnenca vlády pre rómske komunity P. Polláka vystupovali aj Rómovia ako kolektívna postava (5 článkov z 44), ktorá však v textoch nemá nijaký hlas.

Cieľom **nositeľov negatívneho politického diskurzu**, predovšetkým predstaviteľov silových rezortov bolo potláčať kriminalitu rómskych osád, kontrolovať a disciplinovať "nepripravených" Rómov. Cieľom **nositeľov pozitívneho či neutrálneho diskurzu** bolo naopak zabrániť etnickému profilovaniu kriminality a ponúknuť účinnejšie – nerepresívne opatrenia na integráciu Rómov, predovšetkým prostredníctvom budovania komunitných centier v rómskych osadách, vzdelávaním už od predškolského veku a prevenciou kriminality napríklad cez aktivizáciu samotných Rómov prostredníctvom participácie v rómskych občianskych hliadkach.

Pseudopaternalistický diskurz legitimizujúci diskrimináciu

Hlavným argumentom pre vznik nového zákona na potlačanie kriminality rómskych osád bol podľa Roberta Kaliňáka vysoký podiel páchatelov trestnej činnosti, ktorí pochádzajú z marginalizovaných rómskych komunít. Na podporu svojho tvrdenia minister opakovane argumentoval štatistickými dátami, ktoré mali jeho argumentácii dodať punc objektivity.

„V Krompachoch sa nachádza približne 26 – 27 percent obyvateľov, ktorých môžeme zaradiť medzi obyvateľov zo sociálne vylúčených spoločenských skupín, rómskych osád a rómskej komunity. Ale na trestnej činnosti sa podieľajú 70 až 80 percentami. Nepomer je trojnásobný. A to sa musí zmeniť. (...) Štatistiky sú veľmi nutné, lebo majú výpovednú hodnotu.“ (R. Kaliňák, minister vnútra, Pravda, 11. 1. 2018) *„Je nevyhnutné, ak kriminalita vo všetkých ostatných regiónoch Slovenska klesá, takmer o polovicu klesla za posledných desať rokov, v týchto lokalitách má stagnujúcu úroveň, niekde dokonca stúpa, aby sme urobili aj ďalšie opatrenia v tejto oblasti. (...) Robíme to špeciálne pre Rómov.“* (R. Kaliňák, minister vnútra, Nový čas, 18.1. 2018)

Policajný prezident Tibor Gašpar dodal, že na Slovensku bolo v roku 2017 spáchaných o 3 000 trestných činov menej ako v roku 2016. Úbytok kriminality však podľa neho pre niektoré lokality s rómskymi osadami neplatí. *„V Krompachoch máme stagnujúcu kriminalitu, v Revúcej je dokonca nárast prípadov.“* (T. Gašpar, policajný prezident, Pravda, 11.1. 2018)

Jedným z návrhov bolo dať policajtom možnosť zabaviť Rómom ich osobné veci, čo vtedajší policajný prezident prezentoval ako nástroj vymožitelnosti práva.

„Mnohí títo priestupcovia majú mobilné telefóny, satelity na domoch, tak ak nebude finančná vymožitelnosť, budeme to riešiť cez takýto systém.“ (T. Gašpar, policajný prezident, Pravda, 11.1. 2018)

Ministerstvo vnútra ďalej navrhovalo posilniť právomoci policajtov zakročiť voči priestupcom, napríklad aj prostredníctvom zákazu pobytu na niektorých miestach. Ako príklad minister Kaliňák

uviedol cestu v Krompachoch, ktorá sa nachádza vedľa rieky a deti si z nej údajne v lete robia pláž, čím podľa neho neumožňujú prejazd áut.

„Robíme úpravy, aby mohol policajť zakročiť nielen pri páchaní trestnej činnosti alebo priestupku, ale aj narúšaní verejného poriadku. Dávame mu do právomocí možnosti, aby mohol zakázať pobyt ľudí na nejakom mieste. Často sú to konkrétne miesta, kde najčastejšie dochádza k problémom.“ (R. Kaliňák, minister vnútra, Pravda, 11.1. 2018).

Kaliňák zároveň navrhované represívne opatrenia prezentoval ako nástroj na zlepšovanie medziskupinových vzťahov medzi etnickou majoritou a minoritou, čím ich diskurzívne legitimizoval.

„Chceme potláčať kriminalitu rómskych osád. Keď to nevyriešime, nevytvoríme lepší vzťah medzi majoritou a minoritou.“ (R. Kaliňák, minister vnútra, aktuality.sk, 21.1. 2018)

Kaliňák teda na jednej strane prezentoval návrh zákona ako pomoc samotným Rómom aj ako opatrenie na zlepšenie medziskupinových vzťahov medzi etnickou majoritou a minoritou. Na druhej strane však spolu s policajným prezidentom konštruovali Rómov ako hrozbu, keď problém niekoľkých lokalít prezentovali ako celonárodný, a nie lokálny. Tento diskurz sme teda označili ako pseudopaternalistický, keďže represívne opatrenia na jednej strane prezentuje ako pomoc majority rómskej minorite, čím ich diskurzívne legitimizuje, avšak na druhej strane samotnú rómsku minoritu esencionalizuje a prezentuje ju ako realistickú hrozbu (Stephan, Renfro & Davis, 2009).

Odmietanie esencionalizácie Rómov a etnického profilovania kriminality

Postavy, ktoré v týchto textoch vystupovali ako nositelia pozitívneho či neutrálneho diskurzu, naopak protestovali proti etnickému profilovaniu kriminality a esencionalizovaniu Rómov, ako aj proti dominancii represívnych opatrení pri riešení problému kriminality v rómskych osadách. Splnomocnenec vlády pre rómske komunity jednoznačne odsudzoval esencionalizovanie rómskych osád ako aktérov, ktorí sú z definície nositeľmi kriminality. Takýto obraz rómskych osád totiž nevykresľoval kriminalitu ako dôsledok konania jednotlivcov, ale ako dôsledok konania kolektívnych aktérov – osád. Osada ako kolektívny aktér je v tomto procese navyše dehumanizovaná, keďže je vykresľovaná ako objekt, nie ako súbor osôb, ktoré ju tvoria.

„Zber etnických štatistík nepovažujem ani za potrebný, ani za užitočný krok. Zber údajov na obecnej úrovni sa mi zdá byť úplne postačujúci. Nevidím konštruktívne využitie etnických dát v oblasti udržiavania poriadku.“ (Á. Ravasz, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, Pravda, 11. 1. 2018) *„Odmietam zákony, ktoré páchatel'ov rozdeľujú na základe príslušnosti k etnickej menšine. (...) Vonkoncom nerozumiem tomu, ako môže mať kriminalitu samotná rómska osada, ako je v názve navrhovanej zákonnej úpravy. Na tlačovke zazneli aj návrhy preventívnych opatrení, sú však len v závoze oproti represívnym.“* (Á. Ravasz, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, Denník N, 12. 1. 2018)

Voči etnickému profilovaniu kriminality sa ohradili aj verejná ochrankyňa práv, ministerka spravodlivosti a bývalý splnomocnenec vlády pre rómske komunity, ktorí ich považujú za porušovanie základných práv a slobôd Rómov a za zdroj potenciálnych medzietnických konfliktov a napätia:

„Vychádzajúc z charakteru nášho demokratického a právneho štátu, ustanovení našej ústavy a medzinárodných záväzkov ochraňovať základné práva a slobody považujem vyčleňovanie

jednej skupiny obyvateľov a ich perzekvovanie za nemysliteľné.“ (M. Patakyová, ombudsmanka, Denník N, 12.1. 2018)

„Tak, ako na všetky zákony, aj na tento návrh sa treba pozerat' spôsobom, že má platiť pre všetkých a nielen pre konkrétne osady, alebo konkrétne etnickú skupinu. (...) Napätie v spoločnosti sa rôznymi populistickými skratkami a návrhmi veľmi ľahko podnecuje, ale len ťažko sa upokojuje.“ (L. Žitňanská, ministerka spravodlivosti, Denník N, 12.1. 2018)

„Svojím vyhlásením sám minister vnútra Robert Kaliňák podnecuje napätie medzi Rómami a majoritou. Namiesto toho, aby sa snažil o racionálne riešenia konfliktov, elimináciu kriminality a podporu slušných ľudí, vyvoláva strach, napätie a agresivitu.“ (P. Pollák, bývalý splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, Denník N, 12. 1. 2018)

V tejto súvislosti predstavitelia medzinárodnej organizácie Európske centrum pre práva Rómov podali žalobu na slovenské ministerstvo vnútra v súvislosti „s diskriminačnou činnosťou Policajného zboru SR cieľenou na Rómov“ (Nový čas, 18.1. 2018): *„Ministerstvo sa cielene zameriava na rómske lokality, najprv diskriminačnými policajnými aktivitami, následne plánovaným neprimeraným nárastom počtu policajných jednotiek a teraz novým protirómskym zákonom. Súdne konanie v tejto chvíli vnímame ako jediný spôsob, ako dokázať, že aktivity vyslovene cieľené proti rómskym komunitám sú nezákonné.“* (D. Jovanovič, prezident ERRC, Pravda, 17.1. 2018)

Minister Kaliňák však odmietal, že by jeho rezort postupoval podľa etnického princípu a navrhovaný zákon nepovažoval za nástroj diskriminácie Rómov: *„Nevidím na tom nič diskriminačné.“* (R. Kaliňák, minister vnútra, Nový čas, 18.1. 2018)

Navrhované nerepresívne riešenia

Všetky analyzované denníky pokrývali argumentačnú výmenu ministra vnútra R. Kaliňáka a opozičnej poslankyne Lucie Nicholsonovej (SaS), ktorá prebehla v diskusnej relácii RTVS o 5 minút 12. Minister Kaliňák v diskusii obhajoval vyššie uvedené riešenie prostredníctvom štatistik rómskej kriminality, avšak Nicholsonová v reakcii na prezentované štatistické dáta skonštatovala, že : *„80 % najväčšej kriminálnej činnosti v krajine robia skorumpovaní ministri“* (L. Nicholsonová, opozičná poslankyňa SaS, Nový čas, 22.1. 2018)

Nicholsonová ďalej argumentovala, že ak je problém len v 200 osadách, na jeho vyriešenie netreba prijímať samostatný zákon, ktorý by platil celoplošne: *„Dá sa to riešiť pokojne individuálnou prácou s miestnou samosprávou“* (L. Nicholsonová, opozičná poslankyňa SaS, SME, 21. 1. 2018). Cestu nevidela v represii, ale v povinných škôlkach či zmene zákonov ako aj v povinnosti zriaďovať komunitné centrá v každej osade, ktoré by sa prepojili so sociálnymi podnikmi. Pritom poukázala na problém, že v niektorých obciach majoritné obyvateľstvo nesúhlasí s budovaním komunitných centier pre Rómov, a práve preto by mal mať štát možnosť centrálne ovplyvňovať ich vytváranie.

„Mať komunitné centrum v osade je dobrá vec, pomáha, tak isto ako terénna práca. Takto by sme vybudovali komunitné centrá v každej osade“ (Lucia Nicholsonová, opozičná poslankyňa SaS, aktuality.sk, 21.1. 2018). *„My ako prvé v našej reforme hovoríme to, že treba zmeniť vôbec celé to fungovanie a paradigmu aj za cenu toho, že niektoré veci prejdú opätovne na štát a bude sa centralizovať. Dnes máme rôzne obce, kde riešenia rómskych osád fungujú rôzne, dobre aj zle. A*

je to v závislosti od toho starostu, je to v závislosti od miestneho zastupiteľstva a štát nemá na to žiadne páky. (...) V mnohých obciach narážame na to, že napríklad sú peniaze vyčlenené na komunitné centrá, obec má byť žiadateľom tých peňazí, ona ale nepožiadala, pretože majoritná časť sa vzbúri a povie, že oni nechcú žiadne komunitné centrum pre Cigánov. Takže zastupiteľstvo neprijme takéto uznesenie, starosta nemá na základe čoho vypracovať projekt a komunitné centrum jednoducho nestojí.” (L. Nicholsonová, opozičná poslankyňa SaS, Hlavné správy, 21.1. 2018)

Tento postoj poslankyne Nicholsonovej napríklad konšpiračný portál Hlavné správy prezentoval ako nedemokratický, keďže podľa neho nerešpektuje názor majority.

Podobne bývalý vládny splnomocnenec vlády pre rómske komunity, a takisto poslanec za OĽANO Peter Pollák argumentoval, že represívne opatrenia sú neefektívne a namiesto nich treba podporovať vzdelávanie detí v osadách, terénnu sociálnu prácu, komunitné centrá a prácu rómskych zdravotných asistentov. Zároveň však priznal, že kriminalita v rómskych osadách existuje a treba ju riešiť, predovšetkým pokiaľ ide o úžeru. Za jeden z efektívnych nástrojov kontroly označil rómske občianske hliadky.

„Zo všetkých by som spomenul obec Huncovce pri Kežmarku. Bol tam prípad, keď sa na ihrisku dostali do konfliktu Rómovia z osady a majorita. Po zavedení rómskych občianskych hliadok sa nič podobné nestalo. A situácia sa zhoršila vo všetkých obciach, kde samospráva nechcela pracovať s Rómami. (...) Dáme policajtovi do ruky obušok s tým, že to je najlepšie riešenie rómskeho problému? Musíme investovať do vzdelania detí v osadách. Nič iné nám neostáva, ak chceme, aby raz boli súčasťou systému a platili dane. (...) My sme venovali vzdelávaniu rómskych detí veľa pozornosti, rozbehli sme projekty na stovkách základných škôl. V teréne sa nám podarilo naštartovať terénnu sociálnu prácu, komunitné centrá, rómskych zdravotných asistentov. Za môjho pôsobenia vzniklo 60 komunitných centier, posledné dva roky ani jedno a ešte asi polovicu zatvorili. Jednoducho ich štát prestal podporovať. Priznávam, že problém rómskej kriminality v osadách existuje, ale obušok tieto aktivity nenahradí. Pri kriminalite v osadách hovoríme ešte o jednej dôležitej veci... O úžere. Minister vnútra Robert Kaliňák k nej pristupuje veľmi opatrne. Časť kriminality v osadách spôsobuje úžera, s ktorou si ministerstvo nevie poradiť.” (P. Pollák, bývalý splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, opozičný poslanec OĽaNO, aktuality.sk, 25. 1. 2018)

Miesto a čas: Problém niekoľkých špecifických lokalít bol v prípade návrhu zákona o potlačaní kriminality rómskych osád prezentovaný ako celonárodný problém a hrozba. Rómska kriminalita bola nositeľmi negatívneho politického diskurzu prezentovaná ako objektívny fakt, bez ohľadu na historické súvislosti segregácie a marginalizácie Rómov na Slovensku, či v iných európskych krajinách.

Celkový obraz Rómov v textoch o návrhu zákona o potlačaní kriminality v rómskych osadách

S Rómami sa v analyzovaných článkoch z úst predstaviteľov silových rezortov spájali pojmy ako „otravujúca kriminalita v rómskych osadách“, „priestupcovia“, „problémy“. Rómovia boli nositeľmi negatívneho politického diskurzu prezentovaní ako skupina ľudí, ktorých treba disciplinovať a kontrolovať. Kriminalita bola prisudzovaná celej rómskej komunite, ktorá bola opisovaná ako homogénny celok, ktorý je navyše diskurzívne dehumanizovaný, keďže osada je objekt, a nie osoba. Naopak, postavy ktoré boli nositeľmi pozitívneho či neutrálneho diskurzu odsudzovali etnické profilovanie kriminality a esencializovanie a homogenizovanie Rómov, pričom ponúkali nerepresívne a systémové riešenia.

Navrhovaný zákon mal jednoznačne aktérstvo a právo konať dať do rúk silovým zložkám a upierať akékoľvek aktérstvo samotným Rómom. Jediné aktérstvo prisudzované Rómom bolo to pri páchaní údajnej „kriminality rómskych osád“. Rómovia sa tak mali stať objektom represívnych opatrení, ktoré však boli prezentované ako pomoc rómskej komunite. Hostilný diskurz bol teda maskovaný ako paternalistický, čím ho jeho nositelia diskurzívne legitimizovali. Na druhej strane, diskurz predstaviteľov silových zložiek problém niekoľkých konkrétnych lokalít konštruoval ako celonárodný problém. Voči tomu sa snažila vymedziť napríklad opozičná poslankyňa Nicholsonová, ktorá poukazovala na to, že ide o problém niekoľkých lokalít.

2. Prípád Moldava nad Bodvou (2013)

Korpus pozostáva z 26 článkov. Týkali sa najmä piateho výročia policajnej razie v rómskej osade Budulovská v Moldave nad Bodvou, kde 19. júna 2013 vtrhlo 63 policajtov, ktorí na policajnú stanicu odviekli 15 ľudí. Zámerom razie malo byť pátranie po kradnutých veciach a osobách, ktoré sa vyhýbajú väzeniu či sú podozrivé z trestnej činnosti. So zraneniami zostala asi tridsiatka obyvateľov osady. Rómovia z osady opisovali, ako ich policajti bili rukami aj obuškami, rozbíjali im okná, dvere. Napadnuté boli deti, aj ženy. Podľa obyvateľov osady bol policajný zásah odplatom za poškodené policajné auto. Polícia naopak tvrdila, že išlo o riadnu pátraciu akciu. Z razie neexistuje žiaden videozáznam.

Situáciu kritizovali viaceré inštitúcie vrátane vtedajšej ombudsmanky Jany Dubovcovej, ktorá skonštatovala porušenie základných ľudských práv. Podľa policajnej inšpekcie ministerstva vnútra však policajti postupovali primerane. Jedným z navrhovaných opatrení v mimoriadnej správe ombudsmanky Dubovcovej z roku 2013 bolo zavedenie nezávislého kontrolného orgánu polície. Ani jedno z odporúčaní verejnej ochrankyne práv však do roku 2018 nebolo uskutočnené. V roku 2018 nová ombudsmanka M. Patakyová opätovne žiadala ministerstvo vnútra o bezodkladné iniciovanie zavedenia kamerových záznamov z každej plánovanej policajnej akcie.

Keďže sa vyšetrovanie policajnej inšpekcie uzavrelo s tým, že v osade sa žiaden trestný čin nestal, viacerých obyvateľov osady postavili pred súd a obvinili ich z krivej výpovede aj krivého obvinenia voči policajtom. Poškodení obyvatelia osady neuspeli na prokuratúre ani Ústavnom súde, preto sa obrátili na Európsky súd pre ľudské práva, kam poslali sťažnosti.

O tejto udalosti sa najviac písalo v júni 2018, pri príležitosti výročia razie.

Postavy

Štát a verejné inštitúcie reprezentovalo 18 postáv. Nositeľov negatívneho politického diskurzu reprezentoval najmä premiér Fico, minister vnútra Róbert Kaliňák, prezident policajného zboru, hovorkyňa policajného zboru, prokurátor, policajný prezident, poslanec opozičnej antisystémovej strany Sme rodina Milan Krajniak, poslanec strany SAS Ľubomír Galko. Nositeľov pozitívneho a neutrálneho diskurzu v textoch reprezentovali bývalá a súčasná ombudsmanka, prezident, ministerka spravodlivosti Lucia Žitňanská, advokát poškodených Rómov Roman Kvasnica, či predseda parlamentného výboru pre ľudské práva a splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity Ábel Ravasz. V článkoch tiež zazneli hlasy predstaviteľov občianskej spoločnosti, ako sú napr. mimovládne organizácie OZ ETP Slovensko, Equity či rómski aktivisti. V textoch vystupovali aj 3 poškodení Rómovia obvinení z krivej výpovede a rómska komunita v Moldave nad Bodvou ako kolektívna postava.

Policajný zásah v rómskej osade Budulovská bol zástupcami silových rezortov prezentovaný cez technikalitu zásahu v roku 2013, jazykom, ktorý má pôsobiť neutrálne a podporovať pozíciu, že zásah bol oprávnený a primeraný. Hlavný argument tých verejných činiteľov, ktorí sa postavili na stranu Rómov, naopak bol, že policajná razia bola neprimeraná a nespravodlivá. Zdôrazňovali nedostatočnosť materiálnych dôkazov vo forme kamerových záznamov, ktoré by mali byť súčasťou každej podobnej policajnej akcie. Prezident Andrej Kiska vyjadril podporu rómskej komunite a poukazoval na pochybenia polície a zneužívanie právomoci verejného činiteľa, za ktoré by mali byť vyvodené dôsledky.

Legitimizovanie neprimeraného zásahu polície (hostilný politický diskurz a nezaslúžené výhody)

Hlavnými nositeľmi negatívneho a hostilného diskurzu v textoch o zásahu v Moldave nad Bodvou boli Robert Fico – v tom čase už bývalý premiér a predseda najsilnejšej vládnej strany SMER a Róbert Kaliňák – bývalý minister vnútra a podpredseda strany SMER. Obaja diskurzívne konštruovali policajný zásah ako primeraný, policajtov stavali do pozície ochrancov poriadku a zákona, a Rómov do pozície neprispôsobivých narušiteľov verejného poriadku a páchatel'ov trestnej činnosti, ktorí sa vyhýbali prevzatiu trestno-právnej zodpovednosti. Tých, ktorí sa postavili na obranu práv Rómov zas vykresľovali ako nezodpovedných povzbudzovačov, ktorí konajú proti záujmom polície.

„Odmietam, aby sa na Slovensku vytvárala atmosféra, že ak policajt použije prostriedky, ktoré mu umožňuje zákon, že je to v rozpore s ľudskými právami. Potom tí policajti sú nám nanič“ (R. Fico, bývalý premiér, Denník N, 15. 11. 2018). *„Niektoré vyhlásenia, veľakrát aj nezodpovedné, ktoré boli urobené proti polícii, povzbudzujú rôzne živly a neprispôsobivých. Mojou úlohou, a urobil som to s veľkou radosťou, bolo povzbudiť policajtov“* (R. Fico, premiér, SME, 18. 6. 2018).

„Pred piatimi rokmi urobila slovenská polícia akciu v rómskej osade v Moldave nad Bodvou. Dôvodom tohto zásahu bolo predvedenie osôb dôvodne podozrivých z trestnej činnosti, a tiež osôb, ktoré sa vyhýbajú nástupu na trest odňatia slobody.“ (R. Kaliňák, minister vnútra, Hlavné správy, 20. 6. 2018)

Opodstatnenosť zásahu obhajoval aj bývalý policajný prezident Tibor Gašpar a jeho nástupca Milan Lučanský a svoje pozície opierali o závery rôznych kontrolných orgánov z radov polície a justície a komplexnosť a precíznosť celého postupu.

„Zásah bol štandardný a policajti majú odvtedy v osade väčší rešpekt.“ (T. Gašpar, policajný prezident, Denník N, 17. 6. 2018)

„Stotožňujem sa s uznesením Ústavného súdu, ktorý jasne konštatuje, že orgány činné v trestnom konaní vykonali maximum na objasnenie prípadu. Orgány činné v prípravnom konaní presvedčivo odôvodnili zistenie faktu, že proti sťažovateľom policajti nepostupovali tak, ako to tvrdili vo svojich výpovediach. Závery prijaté vyšetrovateľom inšpekcie ministerstva vnútra a Krajskou prokuratúrou v Prešove sú opreté o výsledky dôkladne vykonaného vyšetrovania.“ (M. Lučanský, policajný prezident, Denník N, 20. 6. 2018)

M. Lučanský taktiež tvrdil, že sa Rómovia „samozbili“, čím zodpovednosť za policajné násilie presunul na jeho obeť a toto násilie konštruuje ako de facto neexistujúce: *„Boli tam aj také*

informácie, že tam prídu nejakí ľudia, vytiahli hadice, povedali, aby sa začali biť, aby to vyzeralo, že ich policajti zmlátili.“ (M. Lučanský, policajný prezident, SME, 18.6. 2018)

Róbert Kaliňák dokonca obvinil mimovládne organizácie a novinárov z toho, že napriek uzneseniam relevantných inštitúcií „*ohýbajú realitu tak, aby mohli naďalej útočiť na políciu,*“ a položil si otázku „*čo a koho záujmy touto hystériou sledujú a zastupujú.*“ (R. Kaliňák, bývalý minister vnútra, Hlavné správy, 20. 6. 2018)

Na strane policajtov stál aj opozičný poslanec Milan Krajniak, ktorý aj napriek nedostatočným informáciám nespochybňoval policajnú raziu v roku 2013.

„Policajný zásah bol oprávnený. To, že sa uskutočnil aj s použitím donucovacích prostriedkov, bolo oprávnené. Ale ku konkrétnym sťažnostiam obyvateľov, že voči nim postupovali neprimerane, sa neviem celkom presne vyjadriť, lebo nepoznám vyšetrovacie spisy. Ak by som vtedy bol ministrom vnútra alebo policajným prezidentom, usúdil by som, že ten zásah bol primeraný a nespochybňujem ho.“ (M. Krajniak, poslanec strany Sme rodina, Denník N, 20. 6. 2018)

Ministerka vnútra Denisa Saková, ktorá na jar 2018 vystriedala R. Kaliňáka, po nástupe do funkcie požiadala prezídium policajného zboru o vypracovanie názoru a podkladov na pátracie akcie v rómskych osadách:

„Ide o názory a náhľady na to, či budú akcie pokračovať, či boli tie predchádzajúce zákonné, alebo nezákonné.“ (D. Saková, ministerka vnútra, aktuality.sk, 24. 6. 2018)

Za efektívny nástroj dokumentovania činnosti polície považovala ministerka (spolu s ďalšími postavami, vrátane ombudsmanky M. Patakyovej) kamerové záznamy z policajných akcií, keďže: „*Takáto forma dokumentovania činnosti policajtov má veľmi silný protikorupčný dopad*“, avšak podľa ministerstva vnútra je dôležitá aj pre ochranu policajtov, pretože ich zákroky bývajú často spochybňované (D. Saková, ministerka vnútra, SME, 17. 7. 2018)

Legitimizovanie anticiganizmu (otvorene negatívne stereotypy a nezaslúžené výhody)

V diskurze politikov a verejných činiteľov, či predstaviteľov polície sa objavili aj výroky, ktoré esencionalizovali mentalitu Rómov čím legitimizovali anticiganizmus, ospravedlňovali policajný zásah v osade, a spochybňovali hlas samotných Rómov (aj všetkých tých, čo stáli na ich strane) a ich právo domáhať sa odškodnenia za následky spôsobené zásahom.

Prokurátor V. Loda napríklad poukázal na údajné špecifiká rómskej mentality, prostredníctvom ktorej bagatelizoval právo Rómov vnímať sa v pozícii obetí policajnej akcie, ako aj ich právo domáhať sa spravodlivosti. Zároveň sa odvolával na údajne všeobecne známe expertné poznanie (zrejme z oblasti psychológie), čím sa zbavil povinnosti uviesť špecifické argumenty v prospech implicitného predpokladu, že Rómovia si policajnú agresiu vymysleli alebo ju neadekvátne interpretovali. Odvolávanie sa na expertné poznanie, podobne ako odvolávanie sa na technikalitu policajných postupov, diskurzívne odvádza pozornosť od samotnej policajnej raziu a jej dôsledkov.

„Vzhľadom na skutočnosť, že v osobách poškodených ide o osoby z prostredia rómskej komunity, ktoré sú všeobecne známe teatrálnym vystupovaním a extenzívnym prezentovaním prežitých udalostí (mentalita romica), bude potrebné vo vzťahu ku každému relevantnému poškodenému

vypracovať znalecké posudky z odvetvia psychológie.“ (V. Loda, prokurátor, Denník N, 17. 6. 2018)

Podobne, hovorkyňa polície sa v obhajobe zásahu opierala o všeobecne zdieľaný stereotyp o tom, že Rómovia na Slovensku majú nezaslúžené výhody. V jej vyjadrení zaznieval argument, že práve preto sa dožadujú odškodnenia v dôsledku razie, a práve preto ich svedectvo nemožno považovať za dôveryhodné, keďže je motivované úsilím o vlastný materiálny prospech.

„Nevylučujeme ani snahu neprispôsobivých občanov o zabránenie podobným akciám do budúcnosti či získanie akéhosi finančného odškodnenia za znehodnotenú či poškodenú veci a bytové zariadenia, ktoré si mohli spôsobiť aj sami alebo boli poškodené už v minulosti.“ (policajná hovorkyňa, Denník N, 15. 11. 2018)

Spojenecký politický diskurz

Splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity Ábel Ravasz o.i. kriticky poukázal na to, že na Slovensku prevládajú sociálne normy, ktoré legitimizujú anticiganizmus, a v dôsledku toho ľudia – vrátane policajtov – považujú za akceptovateľné správať sa k Rómom nepriateľsky a preferovať vo vzťahu k nim hostilné či paternalistické riešenia.

„Zásah v Moldave nad Bodvou nebol v poriadku. Za tým si stojím. Od zásahu uplynulo už päť rokov a napriek rozsiahlej spoločenskej diskusii sa objavili aj ďalšie zásahy s podobným scenárom a v podobnom duchu. Na tomto mieste by som mohol ministerstvu vytknúť, že inšpekcia ešte stále nie je nezávislá. (...) Problém, ktorý nám takéto zásahy signalizujú, je však o mnoho rozsiahlejší a netýka sa len policajtov. Týka sa celej našej spoločnosti a jej postoja voči Rómom. Policajti sú tiež len ľudia a ich pohnútkou správať sa k Rómom takýmto spôsobom musí vychádzať zo spoločenskej atmosféry a nielen z atmosféry policajného zboru. Ľudia na Slovensku sa na Rómov ešte stále pozerajú ako na menejcenných a Rómovia to cítia. Z toho vychádza aj množstvo nedorozumení, nedôvery a konfliktov. Rómov sa musíme naučiť brať ako rovnocenných a musíme sa naučiť ich počúvať.“ (Á. Ravasz, splnomocnenec vlády pre rómske komunity, Denník N, 20. 6. 2018)

Medzi tými, ktorí sa postavili na stranu Rómov, opakovanie vystupovala verejná ochrankyňa práv Mária Patakyová, ktorá poukazovala na paradox toho, že obeť boli v tomto prípade postavené do pozície vinníkov.

„Je zarážajúce, že po zhodnotení evidentného porušovania ľudských práv sú práve obeť incidentu obvinené a postavené do pozície vinníkov. Situácia je veľmi vážna, aktívne ju sledujeme a plánujeme sa zúčastniť na nadchádzajúcich pojednávaniach.“ (M. Patakyová, ombudsmanka, Hlavné správy, 20. 9. 2018)

Ombudsmanka ďalej kritizovala nielen nedostatočné kontrolné opatrenia pri zásahu v Moldave nad Bodvou, ale aj pri neskorších policajných zásahoch vo Vrbnici a Zborove, predovšetkým absenciu kamerových záznamov.

„Som presvedčená, že väčšina príslušníkov polície by túto možnosť [kamerové záznamy] uvítala. Zároveň zastávam názor, že päť rokov predstavuje dostatočne dlhý časový priestor na zavedenie aj takých opatrení, ktoré sú náročné z prevádzkového a finančného hľadiska. Pri oboch zásahoch sme zistili, že dostatočné kamerové záznamy vyhotovené neboli, hoci došlo k použitiu

donucovacích prostriedkov proti veľkému počtu osôb a mnohé osoby namietali ich neoprávnené, nadmerné a neodôvodnené použitie.“ (M. Patakyová, ombudsmanka, SME, 19. 6. 2018)

Na stranu poškodených Rómov sa postavil aj prezident Andrej Kiska, ktorý počas návštevy osady Budulovská opätovne odsúdil represívne riešenia problémov rómskych osád, a poukázal na to, že polícia si musí začať nanovo budovať dôveru v radoch občanov.

„Tu v Moldave mi nedá nepovedať, že sila, hrubá sila nikdy nevyrieši základné rómske problémy – nedostatočné vzdelanie, nízku hygienu v osadách, neochotu mnohých zamestnávateľov prijímať Rómov do práce. Zriadenie nezávislej, skutočne nezávislej policajnej inšpekcie je v dnešnej modernej dobe absolútna povinnosť, nevyhnutná podmienka, aby si polícia mohla začať budovať znova dôveru.“ (A. Kiska, prezident, SME, Korzár, 3. 9. 2018)

V článkoch sa objavili aj **hlasy Rómov**, ktoré poukazovali na neprimeranosť policajného zásahu v osade: *„Polícia nás zbila a je to pravda“ (...)* *„Povedali sme len pravdu. Ani jeden z nás neklamal, sme nevinní.“ (M. Hudák, obyvateľ osady Budulovská obvinený z krivej výpovede, Denník N, 17. 6. 2018)*

Miesto a čas: Hoci udalosť v roku 2013 sa stala v jednej špecifickej rómskej osade, v textoch je prezentovaná ako celonárodný problém, a to tak nositeľmi negatívneho, ako aj pozitívneho či neutrálneho diskurzu. Predstavitelia silových rezertov prevažne legitimizovali zásah polície poukazujúc na to, že problémy rómskych osád je potrebné riešiť razantne, aj vzhľadom na údajnú rómsku mentalitu („mentalita romica“) a spôsob života („nezaslúžené výhody“). Vzhľadom na sťažnosti, ktoré boli prijaté, sa však tento problém rozšíril aj do európskeho rámca, keďže sa ním začali zaoberať aj Európske centrum pre práva Rómov a Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu. Vzhľadom na nedoriešenie situácie z minulosti, viacerí aktéri upozorňovali na potrebu monitorovať konanie polície tak, aby v budúcnosti nedochádzalo k zásahom porušujúcim ľudské práva občanov.

Celkový obraz Rómov: Nositelia negatívneho diskurzu Rómov diskurzívne konštruovali ako neprispôsobivých vinníkov razie, nekontrolovateľné živly, páchatelov trestnej činnosti, ľudí používajúcich nezaslúžené výhody, ako teatrálnych klamárov. Ich názoroví oponenti Rómov konštruovali ako nevinné obeť inštitucionálneho rasizmu, bezmocné a bezbranné objekty policajnej svojvôle. Jediné aktérstvo prisudzované Rómom represívnymi zločkami bolo aktérstvo pri páchaní trestnej činnosti, podobne ako v prípade návrhu zákona o potláčaní kriminality rómskych osád.

3. Inklúzia Rómov

Korpus textov súvisiacich s inklúziou pozostáva z 31 článkov. Články vyšli v analyzovaných denníkoch v januári až novembri 2018. V tomto prípade je politický diskurz voči Rómom ladený dominantne pozitívne a je orientovaný na konštruktívne, nie na represívne riešenia. V článkoch boli spomínané televízne diskusie, rozhovory i prejavy, v ktorých politici a verejní činitelia navrhovali rôzne nástroje ako zmierňovať predsudky, znižovať diskrimináciu a zvyšovať inklúziu Rómov či už v školách alebo na trhu práce. Články tiež opisovali návštevy verejných činiteľov v slovenských obciach a mestách (napr. Spišský Hrhov), aby poukázali na príklady dobrej praxe fungovania inkluzívnych projektov na lokálnej úrovni.

Postavy

V článkoch vystupujú prevažne reprezentanti štátu a verejných inštitúcií (premiér, prezident, ombudsmanka, ministerka školstva a jej štátny tajomník, minister vnútra, splnomocnenec vlády pre rómske komunity, poslanci NR SR, starostovia slovenských obcí) vrátane riaditeľov škôl, ktoré realizujú projekty smerujúce k inklúzii rómskych žiakov a žiačok. K téme sa vyjadruje aj vtedajší generálny tajomník Rady Európy. Predstavitelia obecných firiem (N=2), individuálni občania (N=1) či predstavitelia samotnej rómskej komunity (N=2) sa v textoch vyskytujú v menšom počte. V súvislosti s témou inklúzie sú priamo či nepriamo citovaní aj experti, napríklad antropológovia, ktorí sú autormi Atlasu rómskych komunít na Slovensku, zástupcovia Inštitútu finančnej politiky (ktorých by bolo možné považovať aj za reprezentantov štátu). V článkoch sú Rómovia väčšinou tematizovaní ako anonymná homogénna sociálna kategória, resp. sú spomínané „rómske deti“ vo všeobecnosti, no citovaní sú menovite aj dvaja Rómovia zo Spišského Hrhova, ktorí hovoria o svojich pozitívnych skúsenostiach na trhu práce, ktoré získali vďaka inkluzívnym projektom v obci.

V textoch týkajúcich sa inklúzie možno všetky postavy označiť buď za stojace na strane Rómov, alebo za neutrálne. Negatívny a hostilný diskurz sme v článkoch tematizujúcich inklúziu neidentifikovali. Vo väčšine článkov postavy navrhujú konkrétne riešenia a programy, ktoré majú zabezpečiť úspešnú inklúziu Rómov a predchádzať ich diskriminácii vo vzdelávaní či na trhu práce.

Aktívne postavy, ktoré implementujú a navrhujú riešenia sú dominantne Nerómovia, ktorí v uvedených textoch vystupujú ako **spojenci** Rómov. Za najúčinnější nástroj inklúzie považujú prístup ku kvalitnému vzdelaniu. Ide najmä o predstaviteľov štátnej správy či samosprávy. Okrem rovnosti príležitostí vo vzdelávaní poukazujú tiež na inkluzívne projekty, vďaka ktorým môžu Rómovia získať pracovné skúsenosti, a tak sa lepšie uplatniť na trhu práce.

Inklúzia vo vzdelávaní: potreba povinnej predškolskej výchovy

Inklúzia bola konštruovaná viacerými aktérmi ako protipól sociálneho vylúčenia Rómov, diskriminácie a násilia. Na to poukazoval predovšetkým vtedajší slovenský prezident: „... *hrubá sila nikdy nevyrieši základné rómske problémy – nedostatočné vzdelanie, nízku hygienu v osadách, neochotu mnohých zamestnávateľov prijímať Rómov do práce ... nedávajme hlavy do piesku, riešme tento problém ... Som presvedčený, že každé jedno dieťa musí mať šancu, bez ohľadu na to, akej je farby pleti, vierovyznania*“ (A. Kiska, slovenský prezident, SME, 3. 9. 2018)

Experti upozorňovali predovšetkým na nevyhnutnosť tvorby politik založených na dôkazoch podporujúcich integráciu Rómov: „*V oblasti integrácie Rómov na trhu práce nastal len malý progres a ich zamestnanosť naďalej dlhodobo zaostáva za väčšinovou populáciou. Je preto nevyhnutné posilniť politiky podporujúce integráciu Rómov na trhu práce a vo vzdelávaní. Medzinárodné organizácie v tejto súvislosti tiež odporúčajú Slovensku zlepšiť monitoring a analytické nástroje, ktoré zvýšia efektívnosť týchto politik.*“ (autori Atlasu rómskych komunít, SME, 16. 8. 2018)

Jedným z navrhovaných nástrojov bolo zlepšenie kvality vzdelávania Rómov zavedením povinnej predškolskej dochádzky a zamestnaním asistentov, ktorých úlohou je pomáhať rómskym žiakom a žiačkam zvýšiť ich školskú úspešnosť. Na tom sa zhodovali tak opoziční politici a političky, ako aj ombudsmanka či splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity:

„Zavedenie povinnej predškolskej výchovy je osvedčenou medzinárodnou praxou. (...) na Slovensku len každé tretie rómske dieťa chodí do škôlky. To samozrejme spôsobuje problémy na úrovni základnej školy, preraďujú ich do špeciálnych škôl a potom sa stratia pre otvorený trh práce.“ (Á. Ravasz, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, SME, 26.10.2018)

Hnutie Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽaNO) napr. v skúmanom období navrhlo novelu Zákona o výchove a vzdelávaní:

„Hlavným cieľom návrhu zákona je začleniť deti zo sociálne znevýhodneného prostredia do vzdelávacieho systému od dovŕšenia tretieho roku veku dieťaťa. (...) V priebehu roka môže mať dieťa problém začleniť sa do kolektívu, osvojiť si sociálne návyky a nadobudnúť všetky zručnosti a vedomosti potrebné na vstup do základnej školy. Pre mnohé deti môže jeden rok predstavovať príliš krátke časové obdobie na zvládnutie týchto krokov, z toho dôvodu sú nútené absolvovať tzv. nultý ročník základnej školy.“ (I. Matovič a poslanci hnutia OĽaNO, Hlavné správy, 13. 2. 2018)

K povinnej predškolskej dochádzke sa prikláňala aj slovenská ombudsmanka, ktorá zároveň apelovala na dôležitosť vyučovania Rómov v ich materinskom jazyku, za účelom lepšieho porozumenia učiva v školách:

„Predškolská povinná príprava detí najmä z rómskych komunít je žiaduca, lebo by im pomohla dohnať deficit spôsobený nepodnetným domácim prostredím (...) ak dovolíme, že deti nebudú pripravené do školy, nebudú participovať na úplnom vzdelaní, neuplatnia sa na trhu práce, tak stratíme ďalšiu generáciu...“ (M. Patakyová, ombudsmanka, SME, 3. 9. 2018)

Jedným z inkluzívnych projektov bol projekt „Podpora predprimárneho vzdelávania detí z marginalizovaných rómskych komunít“, ktorého cieľom bolo vytvoriť inkluzívne prostredie v materských školách za pomoci odborných zamestnancov ako logopéd, špeciálny pedagóg alebo školský psychológ:

„V týchto škôlkach máme asistentov, ktorí robia základnú prácu. Zvyšujú úspešnosť detí, pracujú individuálne s prípadmi, ktoré sú problémové... je nutné zvyšovať počty rokov predškolskej dochádzky postupne... Ak zvýšime šancu deťom z rómskych komunít, aby sa dostali v prvých ročníkoch na úroveň svojich spolužiakov z majority, výrazne znížime medzikultúrne napätie, no hlavne dáme šance deťom získať vzdelanie, ktoré je kľúčové pre pozdvihnutie kvality života týchto komunít.“ (Á. Ravasz, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, SME, 16. 7. 2018)

Takisto zaznievali hlasy, že je potrebné zabrániť neodôvodnenému umiestňovaniu rómskych žiakov a žiačok do špeciálnych škôl: *„Nie je možné, aby sa z Róma v Anglicku stal pilot, kým na Slovensku ledva dokončí špeciálnu školu (...) kľúčové je, aby deti s ľahkou retardáciou nekončili v špeciálnych školách.“* (P. Krajňák, tajomník Ministerstva školstva SR, Denník N, 27. 11. 2018)

Inklúzia na trhu práce: riešenia zdola

Splnomocnenec vlády pre rómske komunity sa okrem presadzovania predškolskej výchovy angažoval aj v inkluzívnych projektoch začleňovania dospelých Rómov na trhu práce s ambíciou, aby tieto projekty boli trvalo udržateľné: *„V prípade úspešného projektu Miestnej občianskej poriadkovej služby (MOPS), ktorá funguje v 145 obciach a sú v nej zamestnaní prevažne Rómovia,*

je vízia, aby títo pracovníci prešli do stálej štátnej služby ako asistenti policajtov.“ (Á. Ravasz, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, Hlavné správy, 25. 4. 2018).

Banskobystrický župan hovoril o úspešných inkluzívnych projektoch a sociálnych podnikoch so zapájaním Rómov do pracovného pomeru, ako napríklad rómske ženy pracujúce v práčovni vo Valaskej, šičky zo Spišského Hrhova alebo zamestnávanie Rómov v Železiarňach Podbrezová a vo veľkých firmách ako U.S. Steel a Whirlpool : *„Veríme, že ich bude viac a chceme k tomu prispieť. Nepomôžu silné slová odsudzujúce túto komunitu, nepomôže búranie osád. Riešením je práca pre nich a vzdelanie už pre deti v predškolskom veku, aby boli jazykovo pripravené pre ďalšie vzdelávanie.“ (J. Lunter, banskobystrický župan, SME, 1. 2. 2018)*

Slovenský premiér spolu so splnomocnencom vlády SR pre rómske komunity a generálnym tajomníkom Rady Európy Thorbjørnom Jaglandom sa stretli v Spišskom Hrhove so starostom obce, aby poukázali na príklad fungujúcej inklúzie : *„Tu v Spišskom Hrhove sa ukázalo, že sa to dá a robotu vidieť. Rómovia tu nažívajú spolu s väčšinovým obyvateľstvom bez problémov. Musím oceniť prácu starostu (...) Treba dať Rómom vzdelanie a prácu. Keď zamestnávame len desať percent z nich, vnesú do komunity úplne iný spôsob života a ostatní sa im budú chcieť podobať.“ (P. Pellegrini, premiér SR, Pravda, 16. 10. 2018)*

„Len cez vytváranie pracovných príležitostí možno meniť k lepšiemu život rómskej komunity, a čo je dôležité, pochopili to aj samotní Rómovia. Začali pracovať, zarábať peniaze a postupne meniť k lepšiemu aj svoje domovy. Nie je to o ničom inom, len o odstraňovaní bariér.“ (V. Ledecký, starosta obce Spišský Hrhov, Pravda, 16. 10. 2018)

Miesto a čas: Politický diskurz týkajúci sa inklúzie Rómov bol zameraný na rôzne diskusie a príklady návrhov inkluzívnych politík v niektorých slovenských mestách a obciach (Bratislava, Prešov), či príklady úspešných inkluzívnych projektov (Valaská, Podbrezová, Spišské Bystré, Spišský Hrhov, Hranovnica). Väčšina článkov opisovala iba udalosti z prítomnosti, ako televízne politické diskusie, prejavy politikov a rozhovory, v ktorých boli navrhované konkrétne inkluzívne riešenia alebo opisovali návštevy miest a obcí, ktoré sú príkladmi fungujúcej inklúzie. Niektoré z nich súčasne odkazovali aj na minulosť cez históriu diskriminácie Rómov, porovnávanie súčasnej situácie s obdobím v minulosti alebo cez projekty, ktoré boli zahájené v minulosti a úspešne fungujú doteraz.

Obraz Rómov v článkoch o inklúzii/integrácii: Texty sa zameriavajú dominantne na identifikovanie technických riešení školskej inklúzie Rómov či ich zaradenia na trh práce. Rómovia sú konštruovaní ako znevýhodnená skupina, ktorá na riešenie svojej situácie potrebuje podporu majority a predovšetkým podporu miestnych samospráv ale aj politikov na celoštátnej úrovni. Aj samotní Rómovia sú však napr. vtedajším premiérom konštruovaní ako aktéri, ktorí sa môžu stať rolovými modelmi v celej komunite, diskurz o nich teda nie je nevyhnutne len paternalistický. Na druhej strane, viacerí politici a verejní činitelia automaticky predpokladajú, že Rómovia potrebujú byť zmenení a „polepšení“, keďže je to pre ich dobro, aj pre dobro celej spoločnosti. Pojmy, ktoré sa v textoch spájali s Rómami poukazovali na ich nedostatočné vzdelanie, pracovné skúsenosti a zlé životné podmienky (napr. sú *znevýhodnení, nevzdelaní, nezamestnaní, žijú v chudobe, kriminalita*). Viacerí aktéri však zároveň ukazovali, že Rómovia dokážu svoje počiatočné znevýhodnenie vyrovnáť a žiť v medziskupinovej harmónii s majoritou, ak na to dostanú príležitosť (napr. sú *prispôsobiví, učenliví, šikovní, slušní*). Rómovia boli v textoch

konštruovaní prevažne ako znevýhodnená súčasť členskej skupiny, ktorej šance je potrebné vyrovnávať.

4. Obete rómskeho holokaustu

Korpus súvisiaci s touto udalosťou obsahuje 13 článkov. Pamätný deň rómskeho holokaustu si pripomíname 2. augusta. Z toho dôvodu sa najviac článkov v médiách týkajúcich sa tejto témy vyskytovalo od 1. do 3. augusta 2018. Diskurz politikov a verejných činiteľov v súvislosti s touto udalosťou bol všeobecne voči Rómom ladený pozitívne. Bol zameraný na pripomínanie si obetí rómskeho holokaustu na Slovensku a vyjadrenie ľútosti a nesúhlasu s hromadným vyvražďovaním Rómov počas 2. svetovej vojny. V článkoch boli spomínané najmä pietne akty v rôznych častiach Slovenska, čítanie mien obetí, vyrývanie mien obetí do pamätných tabúl alebo kladenie vencov k pamätníkom obetí.

Postavy:

Medzi postavami vystupujúcimi v textoch boli predstavitelia štátnych orgánov/politici a zástupcovia občianskej spoločnosti zastúpení v rovnakom pomere. Štát reprezentovali slovenský prezident, ombudsmanka, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, štátny tajomník ministerstva školstva. K téme sa vyjadroval aj zástupca veľvyslanectva USA. Občiansku spoločnosť reprezentovali zástupcovia pro-rómskych občianskych združení (N=3). Expertov zastupovali etnologička Zuzana Kumanová, historik Arne Mann a Generálny riaditeľ Múzea SNP Stanislav Mičev. Vo väčšine článkov vystupovali politici spoločne s občianskymi pro-rómskymi združeniami na spomienkových stretnutiach venovaných obetiam rómskeho holokaustu.

V článkoch všetky postavy vystupovali ako **nositelia pozitívneho, spojeneckého politického diskurzu**. Vyjadrovali nesúhlas s diskrimináciou a masovým vyvražďovaním Rómov počas druhej svetovej vojny a poukazovali na stále prítomnú rasovú neznášanlivosť v našej spoločnosti. Spomínali nesúhlas so súčasnými extrémistickými skupinami a Rómov vnímali ako obeť útokov z rasovej neznášanlivosti majority.

Postavy priamo i nepriamo narážali na súčasné extrémistické prejavy občanov či niektorých poslancov NR SR a fyzické útoky voči Rómom a poukazovali na riziko opakovania holokaustu: *„Pripomínať si rómsky holokaust ako historickú udalosť považujem za obzvlášť dôležité aj v súvislosti s nedávnymi extrémistickými prejavmi. Napadnutie mladých rómskych chlapcov v meste Žilina len dokazuje, že rasová neznášanlivosť je v našej spoločnosti stále prítomná.“* (M. Patakyová, ombudsmanka, SME, 2. 8. 2018)

„Potrebujeme si pripomínať všetky obeť nacistických vyhladzovacích táborov. O to viac, že žijeme v dobe, keď sa viaceré skupiny občanov, vrátane niektorých poslancov NR SR, snažia o neopodstatnenú glorifikáciu Slovenskej republiky z rokov 1939 až 1945, ktorá svojich občanov do vyhladzovacích táborov posielala.“ (Á. Ravasz, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, Pravda, 1. 8. 2018)

„Na začiatku každej ľudskej nenávisti je slovo. Vzbudzovanie nenávisti voči inej farbe pleti, inému náboženstvu. Práve dnes, keď nám rastie táto nenávisť, by sme si mali pripomínať, čo dokáže takéto slovo, a proti každému zlu hneď na začiatku bojovať.“ (A. Kiska, prezident SR, Denník N, 10. 12. 2018)

„Spomínanie na tieto udalosti, ale aj pripomínanie mien slovenských Rómov, ktorí boli počas druhej svetovej vojny perzekvovaní a zavraždení, je náš záväzok voči minulosti, ale aj budúcnosti. Aby sa už nič podobné nikdy neopakovalo.“ (Z. Kumanová, etnologička, členka občianskeho združenia In minorita, Pravda, 2. 8. 2018)

Miesto a čas: Téma rómskeho holokaustu sa týka viacerých európskych štátov. Z toho dôvodu sa v článkoch okrem slovenských miest, kde sa konali spomienkové akcie (Dunajská Streda, Banská Bystrica, Zvolen, Barca a iné), spomínali aj niektoré zahraničné miesta pamäte, týkajúce sa holokaustu (Auschwitz-Birkenau, Ľvov, Nemecko, Maďarsko). Všetky články primárne opisovali udalosti z prítomnosti (pietne akty a spomienkové akcie pre Rómov a rodiny obetí) avšak súčasne odkazovali na minulosť (2. svetová vojna). Rómsky holokaust bol diskurzívne situovaný do širšieho kontextu európskych dejín. Postavy vystupujúce v článkoch však nepovažovali problematiku rasovej neznášanlivosti za časovo situovanú výlučne do minulosti, naopak, poukazovali na riziká extrémizmu v súčasnej slovenskej spoločnosti.

Celkový obraz Rómov v článkoch o pamätnom dni rómskeho holokaustu: Rómovia boli v tomto kontexte konštruovaní ako obeť, pojmy dominantne asociované s Rómami boli najmä *holokaust, diskriminácia, rasizmus, etnická neznášanlivosť, vražda*. Rómovia boli zároveň konštruovaní ako “my”, ako súčasť širšieho ľudského spoločenstva so zdieľanou historickou skúsenosťou a pamäťou.

Záver

Je zrejmé, že prezentované diskurzívne pozície jednotlivých politikov a verejných činiteľov sa odvíjali aj od funkcie a inštitúcie, ktorú reprezentujú (ministerstvo vnútra vs. ministerstvo spravodlivosti, polícia vs. verejná ochrankyňa práv, prezident ako nadstranícka postava). Nositeľmi negatívneho či dokonca hostilného politického diskurzu v analyzovaných textoch boli najmä predstavitelia silových rezortov, predovšetkým bývalý minister Kaliňák, policajný prezident Tibor Gašpar ako aj vtedajší premiér Robert Fico. Po nástupe Denisy Sakovej do funkcie ministerky vnútra na jar 2018 sa diskurz ministerstva posunul do neutrálnejšej roviny.

Na strane Rómov spomedzi politikov a verejných činiteľov stáli najmä prezident Andrej Kiska, a verejná ochrankyňa práv Mária Patakyová, ministerka spravodlivosti L. Žitňanská ako aj Ábel Ravasz, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity. Splnomocnenec mal predovšetkým v prípade diskusie o návrhu zákona o kriminalite rómskych osád špecifickú pozíciu, keďže jeho úrad spadá do pôsobnosti Ministerstva vnútra. Napriek tomu sa mu podarilo zachovať neutrálny postoj a vecne argumentovať proti návrhu Ministerstva. V prípade diskurzu o inklúzii Rómov sa ako spojenec Rómov prezentoval aj premiér Pellegrini, nástupca Roberta Fica vo funkcii, poukazujúc na príklady dobrej praxe vo viacerých obciach. Viacerí opoziční poslanci (vrátane bývalého rómskeho splnomocnenca P. Polláka) však poukazovali na dlhodobé zlyhávajúce štátu v tejto oblasti. Najvypuklejším prípadom zlyhania štátu bolo obvinenie obetí policajného zásahu v rómskej osade Budulovská v Moldave nad Bodvou z krivej výpovede.

Nositelia negatívneho politického diskurzu opakovane poukazovali na potrebu kontrolovať a disciplinovať Rómov argumentujúc, že sú inherentne odlišní od majority svojou mentalitou aj spôsobom života. V prípade hostilného a pseudopaternalistického diskurzu okolo návrhu zákona o potláčaní kriminality rómskych osád a policajného zásahu v rómskej osade v Moldave nad Bodvou boli Rómovia konštruovaní v pozícii pasívneho objektu, bolo im upierané aktérstvo.

Esencializovanie rómskej kriminality silové rezorty používali na legitimizovanie násilia voči Rómom.

Odporúčania

Normatívna spoločenská klíma do značnej miery určuje, ako občania vnímajú rôzne stigmatizované menšiny, aké postoje a predsudky si voči nim vytvárajú. Zároveň vplýva aj na ochotu majority podporiť rôzne verejné aktivity v prospech menšín. Normatívnu klímu výrazne spoluvytvárajú prejavy politikov v médiách a na verejnosti. Preto, ak chceme zlepšiť vzájomné spolunažívanie medzi majoritou a minoritou, je dôležité, aby nás zastupovali politici, ktorí nie sú negatívne vyhranení voči inakosti, ale naopak, aktívne podporujú inklúziu menšín do spoločnosti.

Literatúra

Poslon, X. D., Láštiová, B., Popper, M., Hargašová, L., Belán D. (2020). D2.9 Národná správa. Postoje, politický diskurz a kolektívne správanie majority voči Rómom na Slovensku. Výsledky reprezentatívneho prieskumu. <http://polrom.eu/wp-content/uploads/2020/02/d2.9-country-report-slovakia-sk.pdf>

Kende, A., Hadarics, M., & Láštiová, B. (2017). Anti-Roma Attitudes as Expressions of Dominant Social Norms in Eastern Europe. *International Journal of Intercultural Relations*, 60, 17-27.

Kóczé, A., & Rövid, M. (2017). Roma and the politics of double discourse in contemporary Europe, *Identities*, 24(6), 684-700.

Stephan, W., Renfro, C., & Davis, M. (2009). The Role of Threat in Intergroup Relations. In: U. Wagner, L.R. Tropp, G. Finchilescu, C. Tredoux (Eds.), *Improving intergroup relations: Building on the legacy of Thomas F. Pettigrew* (pp. 55-72), 10.1002/9781444303117.ch5.

The project is supported by the Justice Programme of the European Union (2014-2020)

